

До 95-річчя юннатівського руху в Україні

У 2020 році, на державному рівні, відмічатиметься знаменна дата – 95 років від появи перших державних закладів народної освіти, до яких прийшла навчатись молодь – справжні юні натуралісти. Ювілейна дата збігається з 95-річчям флагмана позашкілля — Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти і науки України.

Славна історія юннатівського руху тісно переплетена із започаткуванням позашкільної освіти, історичним, соціальним, економічним, політичним та культурним розвитком країни в цілому.

На початку ХХ століття на території України, з ініціативи прогресивної педагогічної громадськості і за підтримки меценатів, добродійних комісій, почали створюватись перші гуртки агрономічного, біологічного та натуралістичного профілів у містах: Ніжині, Харкові, Києві.

Величезний вплив на становлення позашкільної освіти зробила педагог і громадська діячка Софія Русова, заклавши основи позашкільництва. Працюючи з величезним ентузіазмом, Софія Федорівна виклала свої ідеї в лекціях, прочитаних у Київському педагогічному інституті. У своїх працях Софія Федорівна розглянула мету і значення позашкільної освіти, дослідила її розвиток в Україні та зарубіжних країнах, проаналізувала організаційні особливості роботи бібліотек, вечірніх шкіл, музеїв, акцентувала увагу на таких формах організації позашкільної освіти, як народні читання, лекції, екскурсії тощо.

Софія Русова очолювала департамент позашкільної освіти в Міністерстві освіти УНР доби Директорії. Саме тому 1918 рік вважається офіційною датою народження позашкілля. У 2018 році освітяни на загальнодержавному рівні відзначили 100-річчя позашкільної та позакласної освіти в Україні.

Вже 1920 р. перший сільськогосподарський гурток організовано на базі Носівської сільськогосподарської станції Чернігівської області де гуртківці за інтересами і покликанням вивчали та пізнавали в практичній роботі овочівництво, рослинництво, займались насінництвом, вирощували кормові і декоративні рослини. З 1921 по 1925 рр. з'являються спеціалізовані гуртки у Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Чернігівській (уже в п'яти регіонах) областях.

Юннатівські і сільськогосподарські гуртки, проводячи практичну суспільно корисну роботу, допомагали дорослим у полі, брали участь у закладанні садів, городів, в організації кролівництва.

У квітні 1925 року заснована Київська педагогічна біологічна станція, з часом – Республіканська станція юннатів (РСЮН), а нині – Національний еколого-натуралістичний центр (НЕНЦ) – один з кращих позашкільних закладів України, що зібрав під своїм дахом тисячі любителів природи. Його метою завжди було поширення любові та бережливого ставлення до природи через організацію гуртків юних натуралістів. З року в рік все більше дітей за покликком душі прагнуть долучитися до родини натуралістів, яких з перших літ

виховують відомі вчені, досвідчені вчителі, справжні ентузіасти, закохані у свою професію. Багато колишніх вихованців сьогодні знайомлять наступне покоління з таємницями природи.

Першим директором закладу (з 1925 року по 1934 рр.) був Федір Михайлович Трескін. На території (25 га) були закладені перші дослідні ділянки, плодовий сад, теплиці, крільчатник.

Одним з перших вихованців Київської біостанції був Михайло Воїнственський, який у гуртку юних зоологів розвинув свої задатки, інтерес до природи, птахів. Навчаючись в університеті, керував студентськими гуртками біологів та об'єднанням зоологів у Київському зоопарку, а досягнувши рівня доктора біологічних наук, заслуженого діяча науки України, протягом усього життя приділяв велику увагу роботі з юннатівською молоддю, був другом і порадиником колективу педагогів РСЮН, нині НЕНЦ.

«Я згадую...Федір Михайлович з'ясував, хто з нас цікавиться зоологією, а хто ботанікою і поділив на два гуртки. Керівником зоологічного гуртка був Марко Миколайович Шевлягон, а ботанічного — сам Федір Михайлович Трескін. Отак почався мій шлях у біологію, яким я простую уже багато років і жодного разу не пожалкував, що обрав собі цю професію», — розповідав доктор біологічних наук, заслужений діяч науки України М. Воїнственський про своїх педагогів.

Поступово Київська біостанція стає кординуючим центром юннатівського руху в Україні. До початку 1930 р. в Україні вже працює 675 гуртків, у яких навчається і оволодіває трудовими, корисними справами майже 17 тисяч дітей. Функціонує вісім станцій юннатів.

З 1933 по 1959 рр. директором Центральної дослідно-педагогічної агробіостанції Міносвіти УРСР працює Сергієнко Дмитро. Дмитро Лаврович. Ним розроблено цілий ряд методичних посібників для вчителів, керівників гуртків, методистів, працівників позашкільних закладів по питаннях підготовки школярів до роботи в сільськогосподарському виробництві, а саме: «Підготовка учнів по біології до практичної діяльності в сільському господарстві» (1952 р.), «Із досвіду класної і позашкільної роботи по біології в середній школі» (1955 р.), «Суспільно корисна праця учнів в сільському господарстві» (1960), «Формування дослідницьких умінь і навичок в учнів при вивченні біології у V-VIII класах» (1969). Питанням змісту політехнічної освіти присвячено його творчу працю «Політехнічна освіта і трудове навчання в сільській школі».

У 1935 році на базі РСЮН розпочинає свою роботу табір праці і відпочинку «Юннат», де щоліта відпочивають і обмінюються досвідом понад 1000 кращих юннатів — дослідників сільського господарства, юних друзів природи. Проте наполеглива робота вихованців та їхня активна участь у різноманітних виставках і зборах була перервана нападом фашистської Німеччини в 1941 році. Але зразу ж після звільнення Києва від загарбників, ще до повного закінчення війни, вони не тільки відновили свою роботу, а й взяли шефство у піклуванні над зеленими насадженнями по всій Україні. Після війни юннати взялися до справи з ще більшою наснагою, подальшого розвитку на станції набуло дослідництво. Прагнучи допомогти народному господарству, чимало зусиль було спрямовано на відновлення садівництва.

У 1957 р. став особливо знаменним і пам'ятним для юннатів:

Республіканська станція юних натуралістів отримала нове приміщення — триповерховий будинок, де на площі 2 800 м розмістились відділи: природознавства, ботаніко-рослинницький, садівництва, квітництва, агрохімії і фізіології рослин дарвінізму, тваринництва, а пізніше учнівських виробничих бригад, лісництва та ін. Одночасно було впорядковано куточок живої природи, музей юннатівського руху, бібліотеку з читальним залом, кімнату акваріумістики, земельну ділянку.

З 1959 р. по 1992 р. процес становлення та розвитку Республіканської станції юних натуралістів відбувався під керівництвом Манорик Любові Петрівни. У 1952-1956 рр. Любов Петрівна спочатку на посаді старшого наукового співробітника, а потім заступника директора з методичної частини, вела гуртки, брала активну участь у створенні матеріальної бази станції, в підготовці програм для роботи гуртків юннатів, садоводів, овочівників.

У той час з юннатівської стежини розпочинали свій шлях видатні вчені: В.М. Єрмоленко — доктор біологічних наук, завідувач відділу ентомології Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена; Л.О. Спогоржевський — доктор біологічних наук; В.П. Шарпило — член-кореспондент НАНУ; І.А. Акімов — доктор біологічних наук, член-кореспондент НАН України, директор Інституту зоології НАН України. У своїх спогадах Ігор Акімов зазначає: «Треба віддати належне нашим педагогам-керівникам гуртків. Це були люди інтелігентні і закохані у свою справу. На жаль, багатьох з тих, хто прищепив мені свідому «любов до майбутньої професії» (Тетяна Миколаївна Ковпаненко, Тамара Григорівна Костецька, Дмитро Лаврович Сергієнко, Анастасія Федорівна Гаценко), вже немає. Нас, постійних юннатів, вони знали всіх, та й ми почували себе з ними, як у рідній стихії... Я пам'ятаю ботанічні екскурсії під керівництвом Анатолія Аполінарійовича Піонтковського, бесіди Любов Петрівни Манорик...»

Зв'язки з ученими і передовиками виробництва зміцнюють і розвивають учнівські виробничі бригади, які організовуються у школах в 1957-1960 рр.

У 1961 р. у Києві відбувся I Всеукраїнський зліт озернят – послідовників М.О. Озерного. В цьому ж році Міністерство освіти України разом з РСЮН оголосили Всеукраїнський конкурс на кращу дослідницьку роботу з біології і сільського господарства. На Республіканській та обласних станціях юннатів організовуються координаційні центри з питань дослідництва і природоохоронної роботи. Дослідницька робота на пришкільних навчально-дослідних ділянках стала невід'ємною частиною викладання біології в школах України і поглибленим продовженням цього процесу в навчально-виховній роботі з дітьми, що мають нахили, інтерес до біології.

У школах України в 1961 році працювало 3 512 учнівських виробничих бригад в складі 274 283 учнів, які обробляли 70 тисяч га земельних масивів колективних господарств.

«За велику роботу по розвитку дослідництва з біології і сільського господарства та активну участь у вихованні молодого покоління РСЮН була нагороджена у 1965 р. Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України».

У 1972 році на РСЮН були організовані наукове товариство «Пошук» та біологічну секцію МАН. Таким чином значно підносилися роль і значення дослідницької роботи з біології та сільського господарства.

Музей хліба РСЮН, заснований в 1983 р., у 1985 році був удостоєний звання «Народного». На навчально-дослідній земельній ділянці реконструйовано плодовий сад, закладено колекційний виноградник, забезпечено проведення селекційних програм по штучному відбору перспективних сіянців персика, винограду, аличі.

В 1992 р. РСЮН перейменовано в Український державний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (УДЕНЦ). У діяльності центру головними стають екологічне навчання і виховання школярів, крім гуртків юних друзів природи з'являються клуби за інтересами, екологічні експедиції, екологічні агітбригади, екологічні стежки тощо. В 1994 році з метою практичного вивчення великого матеріального спадку українського народу, розширення та поглиблення пізнавальних і професійних інтересів учнівської молоді було створено школу народних ремесел.

У 1980-1990 рр. при допомозі учених 30-ти науково-дослідних інститутів АН України та сільськогосподарської академії України Республіканська станція юннатів розробила тематику дослідницької роботи для шкіл і позашкільних закладів. З кожним роком діяльність гуртків юннатів та учнівських виробничих бригад стає змістовнішою і ефективнішою, зокрема з розмноженням цінних сільськогосподарських культур та запровадження їх у практику с.-г. виробництва. Лише в 1983 р. юними дослідниками сільського господарства України проведено понад 20 тис. дослідів, 3 тис. з яких запроваджено в практику с.-г. виробництва. «Наша чудова учнівська молодь, котра представляє мільйони кращих із кращих юних природолюбів і дослідників сільського господарства, має сміливо йти в майбутнє для здійснення великих справ вивчення, охорони і збагачення рідної природи, розвиваючи нові напрями діяльності в дослідництві, опановуючи нові методи господарювання в ринкових умовах, бути гідними продовжувачами справи своїх учителів, ветеранів юннатівського руху», — наставляла юннатів Л.П. Манорик.

У 1997 р. на базі УДЕНЦ відкрито Всеукраїнську біологічну школу, а з 1998 р. – Природничий ліцей. Мета діяльності — створення умови для виявлення обдарованих і талановитих учнів з наступною організацією та проведенням навчання, науково-дослідницьких, експериментальних робіт.

На сьогодні НЕНЦ координує роботу понад 100 профільних закладів позашкільної освіти (ЕНЦ (СЮН), профільних відділень палаців та будинків творчості дітей і юнацтва, 5 філій, 3 дитячі ботанічні сади, понад 7,6 тис. творчих учнівських об'єднань за 69 профілями, які працюють на базі обласних, районних та міських еколого-натуралістичних центрів (станцій юних натуралістів).

Національний еколого-натуралістичний центр — перший державний заклад позашкільної освіти, якому присвоєно звання «Національний» (Указ Президента України від 17 лютого 2001 року № 96).

Заклад розміщений на території дендрологічного парку «Юннатський» (загальна площа — 13,7 га). Територія парку є частиною парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Березовий гай». У березні 2006 року територія НЕНЦ отримала статус дендрологічного парку місцевого значення «Юннатський» (рішення Київської міської ради «Про оголошення території Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Міністерства освіти

України дендрологічним парком «Юннатський» місцевого значення» від 09.03.2006 р. № 163\3260).

На території НЕНЦ розташована навчально-дослідна земельна ділянка, яка займає площу 2 га та складається з окремих відділків: квітково-декоративних рослин, плодово-ягідних культур, лікарських рослин, ботаніко-рослинницький, колекційний та зоолого-тваринницький. Усі відділки використовуються відповідно до Положення про учнівські навчально-дослідні земельні ділянки (це положення зареєстроване в Міністерстві юстиції України, наказ від 27.03.2015 р. №337\26782).

Лише тільки помологічна колекція Центру нараховує понад 700 сортів плодових та кісточкових культур, ампелографічна – 200 сортів винограду, колекція квітково-декоративних рослин відкритого ґрунту – 620, закритого – 180 видів.

На території НДЗД організована робота теплиці, на базі якої учнівська молодь проводить дослідну, дослідницько-експериментальну роботу з біології, екології, сільського господарства, лісознавства, агрономії тощо. Зміст роботи теплиці відповідає Положенню про учнівські теплиці (це положення зареєстроване в Міністерстві юстиції України, наказ від 13.10.2015 р. №1251\27696).

Також на території НЕНЦ розташований учнівський навчально-дослідний тваринницький комплекс. Структура комплексу, організована робота з учнівською молоддю відповідають Положенню про учнівські навчально-дослідні тваринницькі комплекси (реєстрація в Міністерстві юстиції України, наказ від 13.10.2015 р. №1252\27697). У тваринницькому комплексі вирощуються 45 порід кролів та 100 порід сільськогосподарської птиці. У навчальній тематичній експозиції аквакомплексу — понад 100 видів акваріумних риб та рептилій, 120 видів водних рослин.

Кількість та стан будівель, наявних приміщень задовольняють вимоги державних санітарних правил і норм, що регламентують порядок провадження освітньої діяльності й дозволяють реалізовувати завдання позашкільної освіти відповідно до Статуту закладу як координаційно-методичного, організаційно-масового та освітнього центру позашкільної освіти.

У 2009 році було продовжено активне впровадження інформаційних технологій у процес методичної діяльності Центру. Розроблено та розміщено на сайті Центру творчі завдання для гуртків юних екологів, що дало змогу вихованцям продовжувати навчання за дистанційною формою.

Відповідно до функціональної структури Центру та напрямів його діяльності: екологічного, біологічного, сільськогосподарського, декоративно-прикладного — освітня діяльність здійснюється у 34 кабінетах, лабораторіях (ботаніки, зоології, тваринництва, екології та охорони природи, екобіомоніторингу, хімії та біохімії, загальної біології, генетики і селекції, квітникарства та фітодизайну, овочівництва, садівництва, дендрології, гідробіології) для лекційних, практичних і семінарських занять, майстернях, 2 комп'ютерних класах, бібліотеці.

В рамках соціального партнерства НЕНЦ спільно із компанія Syngenta в Україні у 2017 році відкрили для учнівської молоді «Агроклас» — модернізований навчальний клас, оснащений необхідним технічним та

лабораторним обладнанням для проведення занять агрономічного напрямку серед вихованців закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Основні напрями роботи «Агрокласу» включають підготовку учнів до практичної та експериментально-дослідницької роботи в галузі сільського господарства й ознайомлення з сучасними технологіями вирощування сільськогосподарських культур. У «Агрокласі» проводяться заняття з екології та агроекології, практичні та лабораторні заняття для учнів аграрного відділення Природничої школи учнівської молоді, а також навчальні практики студентів закладів аграрної і педагогічної вищої освіти України.

В структурі Центру функціонує Народний музей хліба, лабораторія народних ремесел, навчальна пасіка, метеомайданчик, Всеукраїнський профільний табір «Юннат».

Позашкільна освіта в НЕНЦ здійснюється за такими напрямками: еколого-природоохоронний, біологічний, дослідно-експериментальний, художньо-естетичний, реабілітаційно-оздоровчий. На базі закладу організована робота творчих учнівських об'єднань: екологічного, біологічного, сільськогосподарського профілів, що здійснюється за трьома рівнями: початковим, основним, вищим.

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами на базі НЕНЦ організовано ряд творчих учнівських об'єднань. Тобто одним із освітніх завдань Центру є соціальна адаптація та інклюзія дітей з особливими освітніми потребами шляхом інклюзивного навчання в умовах закладу позашкільної освіти.

Понад 2 000 учнів щороку проходять стажування на базі творчих учнівських об'єднань Центру. У всеукраїнських масових заходах щорічно беруть участь понад 148 тис. юних дослідників та природоохоронців.

У структурі Національного еколого-натуралістичного центру понад 80 років функціонує Всеукраїнський профільний табір "Юннат". Табір має всі умови для освіти, відпочинку й оздоровлення дітей. Щороку на базі табору проходять зимові і літні організаційно-масові заходи: збір лідерів Всеукраїнської дитячої спілки «Дитячий екологічний парламент» та юннатівських секцій охорони природи, Всеукраїнська літня Стартап Школа «StartChemist», Globe ігри, Всеукраїнський фестиваль патріотичних дій, збір переможців інтернет-олімпіади «Крок до знань» тощо.

Для учнівської та студентської молоді НЕНЦ щорічно проводиться понад 60 організаційно-масових заходів (очного-заочного типу). Серед них: Всеукраїнський конкурс винахідницьких і раціоналізаторських проєктів еколого-натуралістичного напрямку, Всеукраїнський конкурс "Юний селекціонер і генетик", Всеукраїнський конкурс досягнень юних зоологів і тваринників, Всеукраїнський чемпіонат з інформаційних технологій «Екософт», Всеукраїнський конкурс «Еко-Україна», Всеукраїнський форум учнівської та студентської молоді "Дотик природи", Всеукраїнські експедиційно-польові збори команд юних екологів і натуралістів за основними профілями еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти (екологія, ботаніка, зоологія), Всеукраїнський зліт учнівських виробничих бригад, трудових аграрних об'єднань загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, Всеукраїнський зліт учнівських лісництв загальноосвітніх і позашкільних

навчальних закладів, Всеукраїнський конкурс «Земля – наш спільний дім», Всеукраїнський конкурс дослідницько-експериментальних робіт із природознавства «Юний дослідник», Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста», Всеукраїнський фестиваль «Україна-сад», Всеукраїнський конкурс з квітникарства та ландшафтного дизайну «Квітуча Україна», Всеукраїнський конкурс з флористики та фітодизайну «Квіткові килими», Всеукраїнський турнір юних натуралістів та хіміків, Всеукраїнський форум юних екологів, Всеукраїнський форум учнівських трудових об'єднань, Всеукраїнський молодіжний хакатон «X REALITY HACK», Всеукраїнський юннатівський природоохоронний рух «Зелена естафета», Міжнародний пленер з лозоплетіння тощо.

Для вирішення завдань допрофільної підготовки, соціальної інтеграції та професійного самовизначення учнів на базі Центру працює Природнича школа учнівської молоді. Молодь здобуває освіту у Всеукраїнському інституті біологічних стажувань обдарованих школярів (ботаніка, зоологія, гідробіологія, біохімія) тощо.

На сучасному етапі НЕНЦ щорічно збирає учнів всієї України на стажування для поглиблення знань та ознайомлення з усією красою природи. З ініціативи вихованців проводяться акції з охорони навколишнього середовища, конкурси, виставки, зустрічі. НЕНЦ працює за різноманітними міжнародними науково-освітніми програмами: «ISEF», «GLOBE», «Міжнародний інститут води», «BATTERFLY», «I-SWEEEP», «INFOMATRIX», «Genius Olympiad» та ін.

Педагогічний колектив НЕНЦ систематично працює над розробкою інноваційних методичних матеріалів, нормативних документів, навчальних програм й посібників у галузі позашкільної еколого-біологічної освіти.

З метою впровадження результатів наукових досліджень проблем позашкільної освіти, наукового супроводу і реалізації методичних ініціатив у позашкільній освіті України НЕНЦ спільно з Інститутом проблем виховання НАПН України заснував Науково-дослідний віртуальний інститут позашкільної освіти. Основою діяльності Інституту є сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології, що дозволяють взаємодіяти на відстані, без прямого, особистого контакту.

Вже більше ніж п'ятнадцять років НЕНЦ проводить курси підвищення кваліфікації педагогічних кадрів закладів позашкільної освіти з використанням дистанційної форми навчання для різних категорій педагогічних працівників (ліцензія: серія АЕ №270777, наказ МОН України від 01.07.2013 № 2494л.).

НЕНЦ, в рамках підвищення кваліфікації педагогічних працівників, започаткував проведення авторських педагогічних студій з питань раннього розвитку та раннього навчання дітей. Проведено цикл авторських педагогічних студій, а саме: з тем «Нейропсихологічний підхід у розвитку дошкільників та молодшого школяра», «Прийоми фантазування в ТРИЗ педагогіці або творчість за правилами», «Організація робочого, навчально-корекційного процесу для дітей з особливостями розвитку», «Чарівне малювання», як метод правопівкульного малювання в роботі з дітьми». Всього навчання пройшли 76 педагогів.

Започатковано проведення циклів навчальних стартапів з підготовки вчителів біології та хімії до професійної сертифікації.

Широко запроваджується в педагогічну діяльність НЕНЦ проведення різноманітних тренінгів для педагогів, а саме:

- Тренінг із патріотичного виховання за програмою «З Україною в серці».

Тренінг проводиться в два етапи. Перший етап включає проведення загального тренінгу з патріотичного виховання дітей та молоді. Другий етап – проведення тренінгу з метою підготовки сертифікованих тренерів із національно-патріотичного виховання. До участі у тренінгах запрошуються педагогічні працівники закладів загальної середньої та позашкільної освіти, методисти інститутів післядипломної освіти, методичних кабінетів. За чотири роки проведення такої тренінгової роботи навчання пройшли понад 600 педагогів, підготовлено лігу тренерів із національно-патріотичного виховання – 183 тренери.

- Екологічні тренінги з моніторингу навколишнього природного середовища.
- Навчальний тренінг з охорони праці та безпеки життєдіяльності в закладі позашкільної освіти (спільно з ТОВ НВЦ «Професійна безпека»).
- Всеукраїнський навчальний тренінг для регіональних координаторів програми GLOBE в Україні.
- Літня толока позашкільників (проект професійного розвитку) за темою: «Особистісна зрілість управлінця закладу позашкільної освіти в умовах освітніх трансформацій».

З метою підвищення якості практики науково-методичного сервісу у сфері позашкільної освіти регіонів України шляхом підготовки методистів продовжується робота Всеукраїнської школи методиста позашкільного закладу освіти, в рамках якої функціонують авторські відділення садівничого, квітково-декоративного та ветеринарно-зоотехнічного напрямів.

Різномпланова видавнича робота НЕНЦ: видання науково-художнього журналу для дітей та юнацтва “Паросток” (видається з 1994 року). Це видання, яке не має аналогів в Україні, доповнює газета «Юний натураліст». Разом вони допомагають учнівській молоді збагнути таємниці природи, гармонію стосунків людини і довкілля. Регулярно виходять «Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру», щорічний збірник «Новації позашкільної освіти», «Інформаційні бюлетені НЕНЦ» та електронний збірник «Фоторепортаж подій».

Упродовж багатьох десятиліть пріоритетним завданням Національного еколого-натуралістичного центру було і залишається виховання та підтримка учнів у їхньому бажанні займатися дослідженням, пізнанням, вивченням та охороною навколишнього середовища, всього того живого, що оточує їх щодня, щохвилини. Головне – зберегти любов учнівської молоді до природи!